

УДК 14 Ками А.

316.77:174

659.3/4:77

Prof. dr Sead Alić

Sveučilište „Sjever“, Koprivnica/Varaždin
Hrvatska

CAMUSEVE SUGESTIJE

Apstrakt: Razmišljanja o budućnosti medija često se zaustavljaju na razini tehnoloških pretpostavki. Razmišljanje o mogućim inovacijama, međutim, može etablirati sistem u kojemu je mišljenje (zajedno sa cjelokupnom kulturom) tek posljedica tehničkih promjena. Ovaj rad namjerava promisliti kontekst kojega bi trebalo koristiti kao korektiv u razmišljanjima o tehnološkoj budućnosti medija. Riječ je o svojevrsnoj mogućoj budućnosti filozofije medija, onako kako bi se mogla razumjeti iz djela Alberta Camusa. Riječ je o sunčanoj misli, koja daje odgovore na neka pitanja povijesti mišljenja i povijesti hijerarhija.

Camusev odgovor daje koordinate koje ne moraju biti prihvaćene, ali koje mogu biti sugestijom za promišljanje konteksta moguće budućnosti medija.

Ključne riječi: sunčana misao, sredozemna misao, povijest, hijerarhija, totalitarizam, mediji.

„Prije godinu dana u Alžiru su se koristile metode kolektivnog mučenja. Combat je otkrio prisustvo prostorija za 'spontana' priznanja Fianarantsoa... u tim slučajevima činimo ono što smo predbacivali Nijemcima da čine... Ali kukavičluk i zločin protivnika nisu izgovor što se postaje kukavicom i zločincem. Nisam čuo da smo mi izgradili krematorije kako bismo se osvetili nacistima... U stvari, objašnjenje treba drugdje potražiti. Ako su hitlerovci u Europi primjenjivali niske zakone, to je stoga što su smatrali da je njihova rasa viša i da zakon ne može biti isti za Nijemce i za podjarmljene narode. Ako smo se mi, Francuzi pobunili protiv tog nasilja, to je stoga što smatramo da su svi Europljani bili jednaki u pravima i u dostojanstvu. Ali, ako danas Francuzi bez pobune slušaju o metodama koje ostali Francuzi ponekad primjenjuju kod Alžiraca ili Madagaskaraca, to je stoga što podsvjesno žive u sigurnosti da smo mi na neki način viši od tih naroda i da je nevažan izbor sredstava koja trebaju ilustrirati tu superiornost. Još jednom ne radi se o tome da se ovdje riješi kolonijalni problem, niti da se bilo što oprost. Radi se o tome da se ukaže na znakove rasizma koji obeščašćuje već tolike zemlje i od kojeg bi barem trebalo očuvati našu zemlju.“¹

Možda bi slijed misli teksta u koji uranjamo trebao biti nazvan *Sredozemna ili sunčana misao Albert Camusa*. Takvim bi se naslovom točnije izrazila središnja Camuseva ideja o kojoj je ovdje riječ. No, budući da se ovdje ne problematizira samo ta specifična ideja/misao, nego Camusev pokušaj odgovora na neka od najtežih pitanja koja je čovjek sebi postavio, kontekst je morao biti proširen i na horizont iz kojega je pitanje došlo.

Traganje za izvorima zla nije i ne može biti analiza jednog fenomena/ideje. Tim više (u ovom slučaju) što Camus u pitanje stavlja cjelokupnu ljudsku povijest (dominantne tendencije i hijerarhije provođenja) sugerirajući *sredozemnu misao* kao horizont misaonog (ali i ne samo misaonog) traganja za rješenjem.

Toj sugestiji i pozivanju na Sunce prethodio je ogroman misaoni napor kojega su dokaz kako njegove drame, eseji, kronike, novinski tekstovi, romani, tako isto i njegovi teorijski tekstovi (posebno *Pobunjeni čovjek*).

Koji je dakle Camusev odgovor na pitanje povijesnosti kao oblika obećanja ovakve ili onakve budućnosti? Pruža li Camus osim vrlo utemeljene kritike različitih ideologija i argumente za misao vodilju mogućeg izlaska iz vrtloga ideoloških obećanja, posebno onih koji i samu povijest (odnosno ciljeve povijesti) reduciraju na obična obećanja.

Analizirajući simptome bolesti Europe (nakon dva svjetskog rata), Camus se pokušao probiti do žarišta bolesti. Povukao je razdjelnicu između pobune i revolucije, Sredozemlja i Europe, puta prema istini i revolucionarnih ideja odozgo,

¹ Camus Albert, *Odabrana djela*, Svezak peti, Zora-GZH, Zagreb, 1976, str. 74.

umjetnosti i politike, dijaloga i monologa, afričke otvorenosti i europske zatvorenosti, sunca i straha, ljepote i povijesti, stvarnog života i i života u tiraniji, Prometeja i totalitarizama 20. stoljeća, strasti stvaranja i strasti ropstva, morala doba vjere i amoralnosti ubojstava s pozivanjem na revolucionarnost ideje, borbe za svaki konkretan život i žrtvovanja čitave klase za dobrobit svih, otvorenosti pozivanja na ljepotu, trenutak, umjetnost te veličanstvenost svega živog pod suncem i onog drugoga – povijesti na čijem kraju je rezultat neispunjenog obećanja.²

Budući da nema razumijevanja budućnosti bez ostavinske rasprave o pojmu medij, odgovoriti nam je na Camusevo pitanje o budućnosti bez lažnih obećanja, ali i priložiti vlastita razmišljanja o budućnosti koja bi mogla biti posredovana nekim drugačijim medijima. Na tragu kritičke misli Alberta Camusa propitati nam je alternativu mišljenju koje uvijek iznova pada u stupicu pretvaranja u sredstvo hijerarhija³, sustav medijskog posredovanja koji se u pravilu pretvori u sustav manipuliranja. Započnimo s nekoliko retoričkih pitanja.

Što bi mediji budućnosti mogli biti u svijetu bez političkih vođa, navijačkih strasti nacija, bez proizvodnje oružja, bez filmova kojima se reklamira proizvodnja oružja, bez lažnih lijekova, lažnih ljepotica, bez hijerarhija koje su uvijek tu kad treba uništiti nešto metodom zagovaranja?

Što bi mediji budućnosti bili u svijetu raskrinkanih ideologija u svijetu rada oslobođenog i uzdignutog na razinu stvaralaštva, u svijetu uzajamnog razumijevanja i tolerancije, u svijetu koji s mjerom diše s odmjerenošću vrednuje i mijenja se?

Tamo gdje bi kraljevala sloboda, jedinstvo teorijskog praktičkog i poetičkog, u tom filozofskom svijetu bez filozofije, u dezideologiziranom svijetu neposrednosti komunikacije i prijenosa energije razumijevanja drugoga – tamo je misao koja kaže: ne čekajte. Tko je čekao, taj je obećavao. Tko je obećavao, taj je varao, krao i, braneći poziciju izgrađenu na obećanjima – ubijao. Ili riječima Albert Camusa: „Htio bih da se ovo što namjeravam reći u ovom i u narednim članicama pravilno shvati. Govorim u ime borbenog bratstva i ne smjeram ni na koga posebno. Moguće kritike odnose se na svu štampu bez iznimke, ubrojivši tu i nas same. Netko će reći da je to preuranjeno i da novinama treba dati vremena da se srede prije nego počnu ispitivati svoju savjest? Odgovor je 'ne'" (Camus, 1976c: 20).

Svemoćni čovjek (čovjek uvjeren u svoju svemoć) stvorio je kamen koji više ne može premjestiti – stvorio je medije koji svakodnevno dokazuju da su svemoćne samo ekstenzije čovjeka. (Ono što je čovjek izgradio, napravio, izumio, da bolje čuje, vidi, da se dalje čuje ono što govori, odgovorilo je na jedini mogući način – to što čovjeku pomaže da bude snažniji, snažnije je od čovjeka).

² Suprotstavljajući se ideologijama lažnih obećanja Camus je zabilježio: „Bijeda mi nije dopustila da povjerujem da je sve dobro pod suncem i u povijesti; sunce me naučilo da povijest nije sve" (Camus, 1976a: 38).

³ Povezano je to i uz Camusevo razumijevanje tiska onako kako ga je on kao novinar, teoretičar i književnik vidio po završetku II svjetskog rata.

Camusev odgovor je metaforički, onakav kakav jedino može biti odgovor koji sluti i koji prema sjenama određuje položaj onoga što nam može donijeti svjetlost. Camus se poziva na *Sredozemnu, sunčanu misao* (poziv koji lijenom mišljenju nudi mogućnost proglašenja cijelog napora nekakvim Camusevim geografskim determinizmom). Poput Rousseaua koji je slikovito govorio/tvrdio kako sjever ne zna i ne može pjevati onako kako pjeva jug – Camus sluti da u hijerarhiju misli može biti utkano nešto od hladnoće, topline, magle, sunca, ljepote podneblja u kojemu misao nastaje. No kao niti kod Rousseaua nije riječ o izravnoj uvjetovanosti, neupitnom slijedu, deterministički uvjetovanoj vezi holbachovskog tipa. Riječ je o sinergijama i kontekstu, sinkronicitetu i načinima lakšeg prepoznavanja mehanizama misaone obrane čovjeka kao bića koje traži odgovore u mediju koji njime dominira.

Pokušati objasniti što bi to mogla biti Camuseva sunčana misao, znači preuzeti teret govora o onom što je dijelom i neizrecivo. Camuseva sunčana misao ona je vrsta spoznaje za koju intuitivno znamo da je prihvatljiva. Dijelom je riječ i o znanju koje je prisutno u kulturi naroda, ali koje se ne uspijeva probiti do razine utjecaja na društvena zbivanja.⁴ I kada se puno toga osjeća, malo toga se zna. I kada se zna, malo se toga čini prema tom znanju. Primjerice, Camus nakon II svjetskog rata vidi, osjeti, zna što i kako bi se trebalo i moralo mijenjati u mediju tiska. No, novinarstvo neće poslušati njegovu sugestiju: „U novije vrijeme potrebne su, ako ne nove riječi, onda barem nov poredak riječi. Taj red treba diktirati samo srce i poštovanje koje rađa istinska ljubav. Jedino ćemo po tu cijenu mi s naše strane doprinijeti i dati ovoj zemlji jezik koji će je potaknuti da sluša“ (Camus, 1976c: 23).

Onako kako nam danas sadržaji mas-medija, nudeći najrazličitije sadržaje, skreću pozornost, oduzimaju dah, zaokupljaju nas, tjeraju na prepričavanja sadržaja gledanog, slušanog, pročitanaoga..., tako je svojevremeno i misao kao Facebook tipografskoga nudila hladne sobe pojmova, maglu samouvjeravanja, labirinte lutanja, opčinjenost sadržajem...

Camus sluti kako je bolest osvojila unutrašnjost pojmova i da je ta bolest odredila svijet određen pojmovima. Ta bolest koja je pogodila Europu, smatra Camus, rjeđe se pojavljuje u Sredozemlju, tamo gdje je, kako kaže „inteligencija sestra tvrde svjetlosti“ (Camus, 2011: 331).

Camus se buni protiv Europe koja 'više ne ljubi život', buni se protiv života koji je (ako je) sveden na razinu ideje; buni se protiv ideje koja želi revolucionarno mijenjati svijet ne uviđajući da revolucionarno mijenjanje svijeta uglav-

⁴ „Premda sam se rodio kao siromah, u radničkoj četvrti, ipak nisam znao za pravu nesreću sve dok nisam upoznao naša hladna predgrađa. Čak se ni krajnja arapska bijeda ne može s tim usporediti, jer je razlika u podneblju. Ali kad čovjek jednom upozna industrijska predgrađa, osjeti se, mislim, zauvijek uprljan i odgovoran za njihovo postojanje“ (Camus, 1976a: 40).

nom ponavlja greške teoloških/crkvenih hijerarhija, samo ovaj put bez Boga odnosno s bogovima pronađenim u hijerarhijama sljedbenika.

Camus povlači paralelu od europskog zaborava prirode kao takve (njene ljepote, pretvaranja prirode u materijal za cijedenje, rušenje, razaranje, ubijanje...) i sustava obećanja koji je zagospodario Europom na temelju prijenosa legitimiteta religijskih obećanja na svjetovne vođe, tirane, birokraciju. Europa, smatra Camus „zaboravlja sadašnjost radi budućnosti“ (Camus, 2011: 337).

Stvoren je svijet kojim upravlja svojevrсна teleologija spasenja (kako je s pravom pisao Lowith) koju europski građani hipnotizirani sredstvima masovnog umnožavanja privida komunikacije slijede poput slika na zidovima Platonove špilje. Pitajući se o mogućnosti teleološke opće povijesti čovječanstva, Francis Fukuyama među ostalim bilježi: „Samoubilačko razaranje europskoga državnog sustava u dva svjetska rata prokazalo je pojam superiorne zapadnjačke racionalnosti kao lažan, a razlikovanje civilizacije i barbarstva, urođeno Europljanima devetnaestoga stoljeća, postalo je nakon nacističkih logora smrti vrlo nejasno“ (Fukuyama, 1994: 37).

Ljepota trenutka, jedinstvo teorijskog, praktičkog i poetičkog nestaju u magli linije jednosmjerne povijesti koja je nekada imala visoke ciljeve (raj, sreća, spasenje), a danas one koji su sramotno birokratizirani i spušteni do razine potpisivanja nekog ugovora o nekom pristupanju, postajanju članom neke zajednice, izvlačenjem iz pozicije prekomjernog zaduživanja i slično. Već sama ta linija ciljeva pokazuje snagu okoštalih hijerarhija koje se ne osjećaju dužnim čak niti nešto posebno obećavati. Autocenzura je proradila. Naše su želje još samo da nam nos viri iznad vode.

Kršćanstvo je pokoreno. Sredozemlje je pokoreno. Sunce je umireno faktorom 50 +. Sve to proizlazi iz Camusevog uvida u pobjedu misaonog konstrukta nad neposrednošću i životom. Svi se danas bavimo (kako bi se to u svjetlu doskorašnjih zbivanja reklo – prekomjernim granatiranjem mislima).

Sustav funkcionira. Važno je uspostaviti ravnotežu straha. U toj ravnoteži gubi se prava mjera onoga što je čovjeku uistinu potrebno. Kada Camus kaže da se „mladost svijeta nalazi uvijek oko istih obala“ (Camus, 2011: 332), on govori protiv zaborava ljepote i prijateljstva, govori protiv forme mišljenja koja se uzdigla iznad onoga što se od misli kao takve očekuje; govori protiv odustajanja od neposrednog u ime povijesti. Zajedno sa Rene Char podsjeća da nijedna povijest ne može biti važna ako u njoj nije sadržana ljepota vremena žetve: „Tko se predaje vremenu svog života, kući koju brani, dostojanstvu živih, taj se daje zemlji i prima od nje žetvu koja se ponovno zasijava i hrani“ (Camus, 2011: 334).

U tom kontekstu treba razumjeti i Camuseve upute o tome kakvo novinarstvo je potrebno uljuđenoj ljudskoj zajednici: „Zadaća je svakoga od nas da dobro promisli o onom što namjerava reći, da postepeno oblikuje duh novina za koje piše, da pažljivo piše i nikada ne gubi iz vida tu ogromnu potrebu da povratimo

zemlji njen duboki glas. Odlučnosti a ne mržnje, hrabre objektivnosti a ne retorike, humanosti a ne osrednjosti, tada će mnoge stvari biti spašene, a mi nećemo pogriješiti" (Camus, 1976c: 21).

U jednoj vrlo indikativnoj fusnoti Camus bilježi riječi iz Marxovog pisma Engelsu gdje se „priželjkuje pobjeda Prusije nad Francuskom: 'Nadmoć njemačkog proletarijata nad francuskim – piše Marx – bila bi ujedno nadmoć naše teorije nad Proudhonovom' (Camus, 2011: 330).

Tu Camus zasijeca u ključ sučeljavanja dvije orijentacije, dvije Europe, dva koncepta zagovaranja promjena: „Povijest prve internacionale u kojoj se njemački socijalizam neprestano bori protiv slobodarskog mišljenja Francuza, Španjolaca, Talijana, povijest je borbe između njemačke ideologije i sredozemnog duha“ (Camus, 2011: 330).

Suncem obasjani duh sredozemnog čovjeka spremniji je za konkretan život, ljepotu i otpor zabludama misaonih konstrukcija, smatra Camus. Izrečeno kao da sugerira postojanje određene vrste misaonog sjemena koje se može razviti samo uz veću količinu prirodne svjetlosti i prirodne ljepote. Misao koja nije odrasla na suncu i nije bila zagledana u veličanstvenost prirodne ljepote, nije spremna za mišljenje koje će poštovati i voljeti život.

Sunce nas, pojednostavljujemo Camusa, vodi pobuni, ali nikada revoluciji.⁵ Sunce nas čini svjetlijim i iznutra i nesposobnim za gradnju sustava laži obećanja o kraju povijesti, za gradnju zatvora u koje će oni koji su se borili protiv zatvora zatvarati one koji nisu vjerovali da će biti uspostavljen poredak bez zatvora (ili koji će se boriti protiv njihove vlasti).

Konzekvenca svake revolucije je mržnja, smatra Camus. Jedino je pobuna otvorena za ljubav, štoviše: „pobuna ne može bez ljubavi“ (Camus, 2011: 337).

Ono što nadilazi sve opreke, što se uzdiže kao luk mosta nad pobješnjelim vodama, što se s Camusom nadaje kao odgovor i rješenje za sudove povijesti i prirode, Europe i Grčke, pobune i revolucije, za Camusa je – stvaralaštvo. Stvaralaštvo nadilazi opreku odnosa gospodara i sluga, niječe odnose utemeljene na nadmoći, razvija alternativni oblik ljudske želje za trajanjem (inače u pravilu realiziran kroz posjedovanje). Konačno, stvaralaštvo je ono što može osloboditi rad bez čega nema slobode i ljepote za čovjeka: „I same materijalne sile očituju u svom slijepom napredovanju vlastitu mjeru. Zato je nekorisno srušiti tehniku... stroj je loš samo u svom sadašnjem načinu uporabe. Treba da primimo njegova dobročinstva makar odbijali njegova pustošenja. Doći će dan kad će stroj sa stotinu operacija pod upravom jednog jedinog čovjeka stvarati jedan jedini predmet. Taj će čovjek na nekoj drugoj ljestvici ponovno zadobiti stvaralačku snagu koju je posjedovao u obrtu. Bezimeni se proizvođač tada približava stvaraocu“ (Camus, 2011: 326).

⁵ Premda ne treba zaboraviti da se Camus u jednom svom intervjuu žali što mu je u jednom tekstu oduzeto pravo na revoluciju...

Govor o budućnosti medija govor je o budućnosti čovjeka. Hoće li čovjek biti samo medij provođenja centralističkih korporacijsko-političkih sjedišta moći ili će izrasti u bogatstvo zasebnih stvaralačko-poslovnih organizama, stvar je koncepta kojemu će se čovjek kao biće odluke prikloniti. Camus prepoznaje lijenost duha u francuskom novinarstvu za vrijeme rata ali i u onom poratnom. Preuzimanje šablona put je gubljenju pravoga puta: „Što smo mi željeli. Jasnu i odvažnu štampu, dolična jezika. Ljudima što su, pišući jedan članak godinama znali da su taj članak mogli platiti zatvorom ili smrću, bilo je jasno da riječi imaju svoju vrijednost i da moraju biti promišljene. Oni su željeli povećati upravo tu odgovornost novinara prema publici. No, u žurbi, srdžbi ili oduševljenju našom ofanzivom, naše su novine griješile iz lijenosti. Tih je dana tijelo bilo toliko zaposleno da je budnost duha oslabila“ (Camus, 1976c: 20).

Budućnost medija danas nam stiže iz laboratorija koji su samo nastavak porobljivačkih pristupa crkvenih i političkih hijerarhija. Ideja Boga preselila se s neba i iz područja politike u narcisoidnost suvremenih vjernika zagledanih u sredstva masmedijskog zaglupljivanja.

Svaka je revolucija imala svoju ideologiju, svoje heroje i svoje zatvore. Industrijska je revolucija obećavala na sličan način kao i fašistička i socijalistička. Na kraju su zatvori bili puni, a niti na grobljima nije ostalo previše mjesta. Da bismo odgovorno govorili o budućnosti medija, potrebno je zasjeći u povijest čovjeka i njegovih medija.

Onako kako je potrebno misliti o smislu i besmislu atomskog ili hidrogenskog razaranja, biološkog streljiva, smislu i/ili besmislu eutanazije u sustavu proizvodnje lijekova poradi produljenja trajanja uloge kupca od svakoga građanina, tako je isto neophodno misliti budućnost medija iz horizonta promišljanja budućnosti čovjeka (osvrćući se na liniju razvoja kroz povijest).

Sunčana sredozemna misao Alberta Camusa poziva nas na oprez koji je izostao kada smo u prošlosti hrlili posrednicima Boga odnosno njihovim hijerarhijama; poziva nas na oprez koji je izostao kada smo povjerovali hijerarhijama utemeljenim na pozivima na razum a iz čega su izrasle tiranije, ratovi i groblja.

Sunčana misao filozofa opreznosti Alberta Camusa traži od nas svaku opreznost kada je u pitanju budućnost. S pravom. U haljama budućnosti i danas nam prodaju ideologije koje nas udaljuju od svjetlosti, ljepote, prirode, druge osobe kao mog najboljeg prijatelja.

Zatvorenici smo nove Bastilje, pred pobunama smo koje bi nas ponovno trebale vratiti suncu i Sredozemlju.

Većina sadržaja suvremenih mas-medija može se usporediti sa smećem. Suvremeni proletarijat kopa po tom smeću tražeći neku dragocjenost koja bi mu mogla pružiti iluziju smisla već ukradenoga dana, mjeseca, života. Camus je upozoravao na etičku dimenziju medija/novinarstva: „Reći ću ovdje općenito ono što namjeravam kasnije razraditi: mnoge od naših novina preuzele su obra-

sce što smo ih držali zastarjelima i nisu se plašile retoričkih pretjerivanja i podilaženja malogradanskoj senzibilnosti što su prije a i poslije objave rata resili naše novine. U prvom slučaju moramo biti svjesni da ostvarujemo samo kopiju okupatorske štampe u obrnutoj simetriji. U drugom slučaju linijom manjeg otpora preuzimamo obrasce i ideje što prijete samoj etici štampe ove zemlje. Ako ništa od svega toga nije moguće spriječiti, tada treba odstupiti ili pak očajavati nad onim što moramo činiti" (Camus, 1976c: 20).

Većina vijesti takozvanog informativnog programa programiranje je naših strasti u smjeru političkih središta moći (lokalnih, nacionalnih, europskih, korporacijskih). Sunčana misao upozorava da iza svake odluke da se ponudi univerzalna sreća leži laž proizvodnje univerzalnoga.

Cilj novih medijskih tehnologija nije učiniti nas sretnim nego ovisnim. Cilj droga nije učiniti nas sretnim nego ovisnim. Sreća se nalazi negdje drugdje, s neku drugu stranu. Sreća, ljepota, ljubav i priroda nalaze se izvan zidova hijerarhija proizvodnje ovisnosti i praznine. Camus na primjeru predratnog francuskog tiska piše: „Glad za novcem i ravnodušnost prema plemenitim stvarima učinili su da je Francuska imala štampu kojoj je, uz rijetke izuzetke, jedini cilj bio da ojača moć nekolicine i jedina namjera da obescijeni odvažnost svih ostalih. Toj štampi, dakle, nije bilo teško postati ono što je bila između 1940. i 1944. godine, to jest sramota ove zemlje" (Camus, 1976c: 20).

Kako se vratiti suncu? Kako se suprotstaviti medijskoj @evoluciji i njenim zatvorima?

Da bi „odmjerio hrabrost“, duh se, sugerira Camus, u eseju *Minotaur* ili *zastanak u Oranu* – mora sabrati. Svakom pribiranju pretpostavka je tišina, a europski gradovi 'prepuni su glasova prošlosti'. Zapad se rodio u buci, u revolucijama, u vrtlozima bučnih smjena vlasti. U buci nastali gradovi postali su nerijetko (poput Pariza) 'pustinja za srce' kojoj ne pomaže niti 'povremeni revolucionarni vjetar' koji puhne s groblja. Nije teško zamisliti sliku koju Camus ima pred sobom, kada bilježi kako taj vjetar „naglo ispunjava tu pustinju zastavama i pobijeđenim veličinama" (Camus, 1976a: 9).

Europski grad je pust (pustinjski), nakrcan poezijom kao 'posvećenim mjestom svih boli svijeta'. Camus cinično poistovjećuje povijesne veličine i prah, veličanstvene trenutke povijesti i prazninu ljudske duše, jalovost pokušaja da se poezijom kao univerzalnim lijekom naprosto uljudi pustinja ljudske povijesti.

Takvu jednu pustinju za mjesto rođenja svoje misli bira čovjek koji je ljudski razum stavio u središte ljudskog univerzuma; Descartes kada je imao namjeru razmišljati (cinično i slikovito, nježno ali osuđujuće, piše Camus), izabrao je sebi pustinju, najjači trgovački grad svoga vremena" (Camus, 1976a: 10).

Onima koji smatraju kako „nije moguće dobro služiti umjetnosti i idejama ako se one ne nametnu većini“. Camus nudi ulicu malog mjesta, sredinu u kojoj poučavaju tek igrači pokera i amateri sličnih razina. Camus nudi ulicu u kojoj postoje veličine

koje se ne žele uzdizati, ulicu koja nema hranu potrebnu za ideje velikih društava. Onima koji se žele baviti uzvišenim stvarima Camus nudi „glatko more, žestok vjetar i sunce, velike dizalice u luci, vlakove, spremišta...” (Camus, 1976a: 12).

Osjećaj uzvišenosti sugerira Camus, ne otvara i ne razgolićuje srce. Hoće reći, za veliku ideju ono mora otvrdnuti. Camus nudi uličice maloga grada i sitnu igru vrlo savršenih egzistencija' pobjeglih odnosno kopiranih iz američkih filmova. Prihvatljiva mu je egzistencija koja kroz igru poistovjećivanja sa zvijezdama sa filmskog platna, biva neopterećenom i jednostavnom, za razliku od one koja se opterećuje bitkom i uzvišenim.

Dosada je Minotaur ovoga maloga afričkoga grada. O njemu se ne mogu pisati knjige kao što se pišu o Ateni ili Firenzi. Tu nema predmeta / građevina koje evociraju ljudski duh, glad duše za kulturnim artefaktima, ovdje neće biti utažena. Veličanstvenost kamena, sunce, mora. Veličanstvena posebnost dosade, neopterećene uzvišenošću ili velikim idejama, rađa u Camusevoj svijesti ideju 'gorke domovine' kojoj mjesta poput Orana mogu biti prijestolnicom.

„Ne vjerujem dovoljno u razum da bih svoj potpis stavio na napredak niti na ijednu filozofiju Povijesti“ – piše Camus u eseju Bademi (Camus, 1976a: 148). Jedino napredovanje u koje je spreman vjerovati, napredovanje je svijesti čovjeka o vlastitoj sudbini.

Čovjeka Camus vidi u njegovom traganju za jednostavnim formulama uz pomoć kojih bi se učinilo ono neizvedivo: vratila pravda u nepravednom svijetu; vratila sreća narodima stoljećima kontaminiranim nesrećama. Sila nudi kraći put. Ona zavodi skrivajući se licem ideje ili utjehe. Nesretnoj Europi, svijetu zavodjenja idejama ili svijetu nudenja utjehe, Camus suprotstavlja sliku Badema u Dolini konzula u Alžiru i pravilnost prema kojoj priroda zna što u kojem trenutku napraviti. Camus skreće pogled sa Europe na alžirsku 'netaknutu snagu', na tu izabranu zemlju 'u kojoj promatranje i hrabrost mogu uspostaviti međusobnu ravnotežu'. Iz oskudnosti kamena, pijeska, ritma prirode, smjene cvijeta i ploda, u tom hramu dosade i usamljenosti Camus pronalazi snagu koja bi mogla pomoći duhu. Bistri mu se pred očima u okružju blage snage s kojom materijalno siromaštvo izlazi na kraj sa svijetom kamena, pijeska i sunca. Camus šalje poruku da se ne smije jadikovati. Iz svijeta ljudi koji bi imali najviše prava proklinjati život Camus crpi snagu, ravnoteže promatranja i hrabrosti. Alžir ga privlači Nietzscheu, u zlu prepoznaje 'duh težine' kojega Nietzsche smatra oblikom mazohističkog užitka u nesreći. S neku drugu stranu Europe nesreće u miru alžirskoga kamena, pijeska i sunca, Camus nalazi potvrdu potrebe priklanjanja 'osvajачkim vrlinama duha'.

„Za njega su to“ – kaže Camus misleći na Nietzschea⁶ – „snaga karaktera, ukus, svijet, klasična sreća, čvrst ponos, hladna umjerenost mudraca“. Camus

⁶ U početku bijaše Nietzsche. Tako bi inače trebao započinjati svaki tekst kojim se želi zasjeći u moderno doba i njegove arhaične hijerarhije, u strukture i stereotipe

posebno naglašava čvrstinu karaktera, no da ne bi bilo nesporazuma, on u nastavku pojašnjava: „ne govorim o onoj koja je na izbornim tribinama popravana mrštenjem obrva i prijetnjama, nego o onoj koja odolijeva svim vjetrovima s mora, snagom svoje bjeline i sočnosti. Upravo će ona pripremiti plod u zimi svijeta“ (Camus, 1976a: 149).

„Povijest je“ – piše Camus u *Prometeju* – „jalovo tlo na kojem vrijes ne raste“. Rečenica je to kojom se uvodi u govor o 'žaljenju za travom svojeg vremena, 'održavanju na životu vrijesi', 'potonuću usprkos mladoj krvi', 'starosti zadnjeg stoljeća', žalosti za 'travom svih vremena', žalosti za 'groždem slobode'. Ljudi su, smatra Camus, postali robovi svoje povijesti, izdali su *Prometeja* i vratili se „bijedi ljudi iz koje ih je *Prometej* htio izbaviti“ (Camus, 1976a: 152).

Zabluda je, smatra Camus inzistirati samo na slobodi tijela. Duh je ono nerazdvojno, ono što će u krajnjoj liniji jedino moći donijeti pravi odgovor. Nasuprot povijesti bez očiju i njene prirode, Camus stavlja pravdu 'koju će začeti ljudski duh'. Na djelu je, međutim, nešto potpuno suprotno. Religija, znanost, filozofija... preuzimaju utilitarne obrasce koji negiraju supstancu ljudskoga.

Čovjeku koji u molitvi želi dosegnuti nespoznatljivo svoga postojanja nije potrebna vrlo spoznatljiva hijerarhija, no hijerarhiji kao takvoj potreban je čovjek – instrument poradi smisla postojanja hijerarhije. Tehnički izumi ne skraćuju radno vrijeme niti smanjuju broj gladnih u svijetu. Masovna proizvodnja informacija ne čini nas bližim cjelini zbivanja u svijetu. Oslanjanje na znanost donosi znanstveno oblikovano ubijanje ljudi. Paradoks uviđaju i ljudi vjere, i ljudi riječi, znanstvenici sami, književnici, teolozi...: „Znanstveno-tehnička civilizacija pretvorila je (proces je još uvijek u tijeku), te bitne dimenzije kulture u semantičke veličine bez ikakva humanoga sadržaja i autentičnoga humanog značenja. Tako se susrećemo s duhovnošću bez istinskoga duha, sa sviješću bez mudrosti, s mentalitetom bez identiteta, sa savješću bez sigurnoga uporišta“ (Matulić, 2008: 105).

Prometeja Camus vidi kao prethodnika *Sotone*, ali u pobuni i jednog i drugog ne vidi okvire ideje pobune koja će zaživjeti krajem 18. stoljeća. Povijesnost se tu promatra kao moderni pokušaj povratka nekog oblika sudbine čovjeku koja mu je oduzeta od materijalističkih istraživanja *Epikura*, pa nadalje.

U riječima *Lukrecijeva* spjeva sadržana je sama bit pobune protiv religije koja će, kako će kasnije analize pokazati biti dalekosežne za nove svjetovne oblike pobune: „Dok je u očima svih čovječanstvo na zemlji dugo i odvratno životarilo, smrvljeno pod teretom religije čije se lice pokazivalo s vrha nebeskih oblasti, prijeteći smrtnicima svojim užasnim izgledom, prvi se neki Grk usudio podići svoje smrtne oči prema njoj i protiv nje se dići... i tako religija bi srušena i zgažena nogama, a nas pobjeda uzdiže u nebesa“ (Camus, 2011: 41).

koji su se održavali na strahu i poniznosti. Nietzsche je, kao nitko prije i poslije njega, smogao snage, znao i inspirirao promjene perspektiva načina razmišljanja, življenja, sustava vrijednosti, odnosa istine i laži...

Lukrecijev čovjek, piše Camus, 'započinje revoluciju'. „On izlazi iz utvrđenog tabora i započinje prve napade na božanstvo u ime ljudske boli.“

Interesantno je da Camus na ovom mjestu apostrofira znakove kuge. Kraj Lukrecijeva spjeva slika je svetišta i kuge. Za Camusa to nije slučajno.

Pariz je u *Zagonetki* samo jedna špilja u kojoj stanovnici tog grada vjeruju da su njihove sjene na zidovima – prava zbilja. Camus bježi od takvih sjena kao što bježi od isprazne slave, od večera s urednicima, formula mišljenja i predstavljanja stvari. Camus je, zapravo, protiv privida koji zaklanja pravu istinu, a prava je istina, za njega, u dosluhu s jednostavnošću sunca.

„Kako sam se“ – pita se Camus – „mogao kladiti na besmisao s toliko sunca u pamćenju“ (Camus, 1976a: 163). Kritički analizirajući svoju ideju o apsurdnom, Camus govori o bijeloj i crnoj jasnoći sunca. Bilježi kako je rastao uz 'bubnjeve prvog rata od kada se nastavlja niz ubijanja, nepravde i nasilja. Camus sebe vidi kao osobu koja će i u najcrnjem nihilizmu tražiti mogućnost prevladavanja nihilizma, a ne iz neke naučene plemenitosti nego iz vjernosti svjetlosti sunca uz koju je čovjek naučio voljeti život pa makar on bio i patnički. Camus hoće reći kako u središtu Eshilova svijeta nije neka dramaturška plitkost nego zagonetka: „Smisao u koji čovjek ne može dobro proniknuti jer ga zaslijepljuje svojim bljeskom“ (Camus, 1976a: 168). Nesreća 'suhoparnog stoljeća' zapravo je svojevrstno crno sunce koje raskrinkava (uz velike nesreće i veliku bol) tu teleologiju spasenja koja se oslanja na razum da bi topovima oblikovala nihilizam.

Camus se, odlazeći iz Pariza, okreće suncu da bi svjetlosti gledao u lice: „Svaki je umjetnik nesumnjivo u potrazi za svojom istinom. Ako je velik, svako ga djelo približava ili barem još više ustremljuje na to središte, na zakriveno sunce na kojem će jednog dsana morati sve izgorjeti“ (Camus, 1976a: 168-169).

Esej *Helenino progonoštvo* još jedno je traganje za načinom na koji bi se zorno predočila razlika između istinskog življenja ovdje i sada i obećanja povijesnih koncepata koji su Europu pretvorili u prostore svojevrstnog barbarstva.

U svjetlu grčkog doživljaja svijeta (koji će i do tragedije ići jureći za ljepotom), Europa to čini ružnoćom (očajem) i u grčevima. Zagledana u obećanja carstva razuma (koja se nikada neće ostvariti), Europa niječe ljepotu: „Uzalud tražimo pejzaže u velikoj europskoj književnosti od Dostojevskog nadalje“ (Camus, 1976a: 160). Imajući na umu upravo taj odnos prirodne ljepote i stereotipa gradova, Camus kritizira Hegela, odnosno cjelokupnu poziciju izgradnje misaonih zgrada na temeljima krhkog ljudskog razuma: „Nije slučajno ako je filozof koji danas nadahnjuje čitavu europsku misao onaj koji je napisao da jedino moderan grad omogućuje čovjeku da postane svjestan sebe i koji je išao čak dotle i rekao da je priroda apstraktna, a da je jedino razum konkretan. Doista, to je Hegelovo gledište i to je polazna točka goleme pustolovine razuma, onoga koji na kraju sve ubija. U velikom prizoru prirode ti opijeni duhovi ne vide više ništa do samih sebe. To je krajnja zaslijepljenost“ (Camus, 1976a: 160).

Camus nudi svoje argumente protiv filozofije (koja je došla nakon Grka). Premda su njegovi argumenti metafore, morali bi zaboljeti samo srce filozofije, gdje još uvijek postoje otoci željni istine i usmjereni traganjima za načinima skidanja velova s nje. Camus piše: „Naš je razum stvorio prazninu. Sami napokon dovršavamo svoje carstvo nad pustinjom. Kako bismo dakle, mogli zamisliti onu višu ravnotežu u kojoj je priroda održavala povijest, ljepotu, dobro, a koja je uvodila muziku brojeva, čak i u tragediju krvi? Mi okrećemo leđa prirodi, sramimo se ljepote. Naše bijedne tragedije povlače za sobom miris ureda i krv koja iz njih curi ima boju masne tinte“ (Camus, 1976a: 159).

Prava je filozofija pokorena, pokleknula je pred instrumentaliziranjem misli. Ono što ju je držalo na životu, ta beskrajna ljepota prirode, red Logosa, ustrojstvo svijeta u kojemu smo samo participirali – proglašeno je drugorazrednim i zastarjelim. No, bez aure tog drugorazrednog i svježine tog zastarjelog sama je filozofija postala upravo takvom – zastarjelom i drugorazrednom. Camus se, naravno, ne spušta do ovakve, za njegov jezik gotovo prostačke eksplicitnosti. On o svemu govori ostajući na suncu ljepote riječi, u istinskoj tuzi zbog promašaja čovjeka, sklopovima riječi i rečenica koji su i lijepi i mudri istovremeno.

„Moderna filozofija“ – kritizira Camus – „smješta svoje vrijednosti na svršetak radnje. One ne postoje već nastaju, a mi ćemo ih spoznati u cjelini tek na završetku povijesti... mesijanizmi se danas sukobljavaju... Europa ne filozofira više udarcima čekića već topovskim plotunima“ (Camus, 1976a: 160-161).

I uistinu, spasitelji svijeta izviruju iz političkih, korporacijskih, religijsko-hijerarhijskih interesnih grupa pokušavajući nas uvjeriti u svoja obećanja. To, smatra Camus, nije izbjegla niti filozofija koja na mjesto ljudske prirode pokušava ugraditi pojam 'položaja'. Camus vjeruje umjetniku koji razumije prirodu i čija je strast – sloboda. Borba za slobodu zapravo je borba za ljepotu. Filozofiju Camus vidi kao pomoćnicu doba koje u red dovodi ono što još nije shvaćeno...

Budućnost Camus vidi drukčije od svojih suvremenika, filozofa, ideologa... Za njega je ključan odnos između stvaralaštva i inkvizicije. Nerijetko će u toj borbi, upozorava Camus, umjetnici ostati praznih ruku. To nam se trenutno i događa. No, pobjedi umjetnosti možemo se ipak nadati: „Još će se jednom filozofija mraka raspršiti nad blistavim morem“ (Camus, 1976a: 162).

Kritički orijentiranom mišljenju odmah se pale kontrolne lampice. Ne nudi li Camus samo još jedan oblik spasenja koji je (opet) neostvariv? Je li pozivanje na umjetnost samo pozivanje na lijepo oblikovanu interpretaciju, koja kao takva može biti istinitija od povijesne i religijske, filozofijske, pa i znanstvene istine? Koji su stvarni dosezi ljepote i nisu li oni dohvaćeni u suvremenoj industriji ljepote? Kako bi se Camus mogao obraniti od takvih pitanja?

Camus traži priznanje neznanja kao pretpostavku bilo čega što bi čovjeku moglo biti prihvatljivo. U to spada i odbacivanje fanatizma, dakle i odbacivanje povijesti kao teleologije spasenja. Camus traži i voljeno lice i ljepotu.

Vidljivo je Camusevo prelaženje iz svijeta pojmova kao što su povijest i fanatizam u riječi običnog života kao što su voljena osoba ili ljepota. Njegovo prizemljenje ideje povijesnog spasenja izvodi se gotovo neprimjetnom ugradnjom životu bliskih jednostavnih stvari uz bok misaonih koncepcija, pa i ideologija. Prizemljenje je to koje istražuje, koje svojom ljepotom sugerira upozorenja koja moramo vidjeti, osjetiti, pa i prihvatiti: „Kakvog ima smisla uzbuđivati se zbog nečeg što je lišeno sutrašnjice? Upravo tu neosjetljivost i tu veličinu čovjeka bez nade, tu vječnu sadašnjost, oprezni teolozi nazivali su paklom. A pakao je također, kao što svi znadu, tijelo koje trpi“ (Camus, 1976a: 113).

Nobelovac traga za istinom koja bi trebala čovjeku biti toliko bliska da se gotovo može dotaknuti rukom. U stalnom traganju za diskursom koji bi se takvoj istini približio, Camus je istovremeno i filozof i književnik, teolog i revolucionar, onaj koji poziva na mir i strateg potrebnih promjena: „Između tog neba i tih lica okrenutih prema njemu ne postoji ništa o što bi se zakvačila neka mitologija, književnost, etika, ili religija, ništa osim kamenja, puti, zvijezda i onih istina koje se mogu dodirnuti rukom“ (Camus, 1976a: 108).

U kome je ta snaga na koju bi se trebalo pozivati. Koji čovjek ili kakva nacija trebaju biti da bi usmjerili povijest prema ljudskoj sreći? Koji bi to prorok mogao i trebao pozvati ljude? Na koji put? Camus igra na snagu usamljenih koji daleko od reflektora, pozornosti i slave, grade stepenice uspinjanja čovjeka: „Kaže se da velike ideje dolaze na svijet na nogama golubice. Kada bismo pažljivo slušali, možda bismo čak čuli uslijed graje carstva i nacija, neki laki lepet krila, blagi šum života i nade. Jedni će reći da nadu donosi narod, drugi – jedan čovjek. Ja mislim da je ona izazvana, oživljena, podržavana od milijuna osamljenika, čija djela i pothvati svaki dan poriču granice i najsurovije prividnosti povijesti da bi na tren zablistala uvijek ugrožena istina, koju iz svojih patnji i radosti svatko diže za sve“ (Camus, 1976b: 189-190).

Umjetnost sa stvaralaštvom kao supstancijom svojevrсна je svjetlost ljudskog duha koja i sama osvjetljava put, dušu čini blažom i ljepšom, pripremajući čovjeka za razumijevanje svijeta. No, ta umjetnost nije prazna struktura koja se igra stereotipima. Camus inzistira na umjetnosti koja će obasjati i patnje poniženih: „Ako pred ljepotom svijeta budemo znali ne zaboraviti ponižene, onda će, malo-pomalo, zapadna umjetnost ponovo naći svoju snagu i veličinu“ (Camus, 1976b: 188).

Onako kako je Marx naglašavao emancipatorsku snagu umjetnosti, Camus je svjestan da su tu snagu prepoznali i oni kojima ta snaga ne odgovara: „Tirani znaju da u umjetničkom djelu postoji snaga emancipacije koja je misteriozna samo onima koji je ne poštuju. Svako veliko djelo čini ljepšim i bogatijim ljudski lik i u tom je njegova tajna. Tisuće logora i zatvorskih rešetaka nisu dovoljni da umanje ta potresna svjedočanstva dostojanstva“ (Camus, 1976b: 188).

U tom kontekstu umjetnost kod Camusa treba razumjeti kao unutarnju svjetlost osunčanoga čovjeka pripremljenog za sudjelovanje u oblikovanju uljudene

ljudske zajednice. Umjetnost (odnosno kreativnost umjetnika) svjetlost je koja dolazi iznutra. Ona je lijepa poput lijepe čiste vjere (neuprljane ideologijom i hijerarhijskim načelima). Iz tog svijeta unutarne svjetlosti, dolazi i stav o angažmanu: „Mi, pisci dvadesetog stoljeća, nikada više nećemo biti sami. Moramo znati, naprotiv, da ne možemo izbjeći zajedničku bijedu i da je naše jedino opravdanje, ako postoji, govoriti u granicama naših mogućnosti za one koji to ne mogu. To moramo učiniti za sve one koji ovog trenutka trpe, bez obzira na veličine, prošle ili buduće, na države ili partije što ih ugnjetavaju; za umjetnika ne postoje povlašteni krvnici. Evo zašto ljepota, čak danas, pogotovo danas ne može služiti nijednoj stranci. Ona služi samo na dugi ili kratki rok, patnji ili slobodi ljudi. Samo je onaj umjetnik angažiran koji, iako ne odbija ništa od borbe, odbija barem da pristupa regularnim armijama, hoću reći koji je dobrovoljac“ (Camus, 1976b: 186).

Camus je zefir koji surađuje s leptirovim krilima. On traži suptilnost i ljepotu kao dokaz istine. Prepoznaje i odbacuje ideološke strukture. Na strani je onih koji stvaraju a ne onih koji sude; slobodu može osjetiti ako nije obeščašćena materijalnim bogatstvom; sve što ne može osjetiti ili dotaknuti smatra konstrukcijom; ponaša se poput zaljubljenika čija se ljubav proširila na cijeli svemir (svemir koji i sam 'može voljeti i patiti'): „Ljudi nisu jedni drugima nalik, istina je, i ja znam kolika me dubina tradicija razdvaja od jednog Afrikanca ili jednog muslimana. Ali ja isto tako dobro znam što me s njima veže i da ima u svakom od njih nešto što ne mogu prezirati a da sam sebe ne ponizujem. Stoga je nužno jasno reći da znakovi rasizma, spektakularni ili ne, otkrivaju ono što je najniže i najbesmislenije u srcima ljudi. I kad to pobijedimo, očuvat ćemo teško pravo da ukazujemo, ma gdje god se nalazio, na duh tiranije ili sile“ (Camus, 1976b: 75).

Literatura:

- [1] Camus, Albert, *Odabrana djela*, Svezak prvi, Zora–GZH, Zagreb, 1976a.
- [2] Camus, Albert, *Odabrana djela*, Svezak peti, Zora–GZH, Zagreb, 1976b.
- [3] Camus, Albert, *Odabrana djela*, Svezak osmi, Zora–GZH, Zagreb, 1976c.
- [4] Camus, Albert, *Pobunjeni čovjek*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
- [5] Fukuyama, Francis, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, HSN, Zagreb, 1994.
- [6] Matulić, Tonči, *Metamorfoze kulture, teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Glas Koncila, Zagreb, 2008.

UDC 14 Camus A.

316.77:174

659.3/4:77

Associate Professor Sead Alić, PhD
University „North“, Koprivnica/Varaždin
Croatia

CAMUS SUGGESTIONS

Abstract: *Reflections on the future of media often stop at the level of technological assumptions. Thinking about the possible innovations, however, can establish itself a system in which the opinion (along with the entire culture) is only a result of technological change. This paper intends to rethink the context which should be used as a corrective to thinking about the future of media technology. It is a kind of possible future philosophy of media, as it could be understood from the work of Albert Camus. It is a sunny thoughts, which provides answers to some questions the history of thought and the history of hierarchies.*

Camus' answer gives coordinates that may not be accepted, but that may be a suggestion to reflect the context of the possible future of media.

Key words: *sunny thought, mediterranean thought, history, hierarchy, totalitarianism, media.*